

den daar Duitse troepen gelegerd en stellingen aangelegd. In de Betuwe werd in oktober en november af en toe hard gevochten; die gevechten kwamen pas tot stilstand toen de Duitsers, gebruikmakend van de hoge waterstand op de Rijn, begin december de Rijndijk iets ten westen van Arnhem opbliezen zodat een groot deel van de Betuwe onder water liep. De Geallieerden moesten zich toen terugtrekken, ook van de zuidelijke Rijndijk tussen Driel en Opheusden die zij enkele maanden lang in handen hadden gehad (dat had hen in staat gesteld, een deel van de op de Veluwe ondergedoken *Airbornes* te evacueren in een grote actie, 'Pegasus I', die wij in hoofdstuk 6 zullen beschrijven).

Typerend nu voor wat in en met Arnhem is geschied is dat deze stad vrijwel *volledig* werd leeggeroofd: niet alleen wat er zich in fabrieken, kantoren en magazijnen bevond, verdween vrijwel alles naar Duitsland maar hetzelfde geschiedde met de winkelinventarissen en de inboedels uit particuliere woningen. Die afvoer was uit Arnhem gemakkelijker dan elders: de door de Geallieerde bombardementen zwaar getroffen steden van het Ruhrgebied lagen dichtbij en daarmee bestonden goede, relatief korte verbindingen te land en te water.

Van het in Dieren gevestigde *Feldwirtschaftskommando 3* ging op 25 september (de dag dus waarop de bevolking van Arnhem in lange stoeten over de Veluwe trok, hoofdzakelijk in de richtingen van Apeldoorn en Ede) een bevel uit¹ dat nauwkeurig de volgorde aangaf waarin de roof moest geschieden: eerst alle dekens en overige textielwaren, alle werktuigen en alle medische voorraden (die had de *Wehrmacht* ter plekke nodig), vervolgens alle aardolieproducten, chemicaliën, landbouwwerktuigen en beroepsleding; daarna alles wat nodig was voor het aanleggen van stellingen en het onderbrengen van 'spitters'; dan kantoormachines, schoenen, suiker en kooktoestellen en tenslotte meubelen, kachels, haarden en luxe-artikelen. 'Die Räumung', aldus dit bevel,

'hat in der Weise zu erfolgen, dass zunächst die in Besitz der öffentlichen Hand, von Gewerbetreibenden, der Industrie und des Handels befindlichen Güter, sodann der Besitz von Hotels usw. und endlich der Besitz von Privatpersonen abtransportiert werden . . . Für die Arbeiten sind holländische Zivilisten zu verpflichten . . . Der Abtransport erfolgt an eine noch festzustellende Versandanschrift zur Verfügung des Reichskommissars für die Niederlande . . . Für diese Räumung ist die Mitwirkung der holländischen Zivilverwaltung bezw. Polizei herbeizuführen' –

¹ Exemplaar in Doc II-238, a-2.